

Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences (KNAW) KONINKLIJKE NEDERLANDSE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN

Werkwoordsvolgorde in de rechterperiferie van de Nederlandse zin

Bennis, H.J.; Coussé, E.

published in

Taal en Tongval. Themanummer
2013

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

document license

CC BY-NC-ND

[Link to publication in KNAW Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Bennis, H. J., & Coussé, E. (2013). Werkwoordsvolgorde in de rechterperiferie van de Nederlandse zin. *Taal en Tongval. Themanummer*, 64(1), 1-9.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the KNAW public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the KNAW public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

pure@knaw.nl

Werkwoordsvolgorde in de rechterperiferie van de Nederlandse zin: inleiding

Hans Bennis en Evie Coussé

Een typische eigenschap van het Nederlands (en andere West-Germaanse talen zoals het Duits en het Fries) is dat werkwoorden zich ophopen aan het einde van de zin in een zogenaamde werkwoordcluster. In hoofdzinnen bestaat die werkwoordcluster uit alle niet-finiete werkwoorden van de zin en in bijzinnen uit alle niet-finiete werkwoorden samen met het finiete werkwoord. De onderlinge volgorde van de werkwoorden in die werkwoordclusters vertoont veel variatie in het Nederlands. Die volgordevariatie heeft heel wat onderzoek gestimuleerd in uiteenlopende takken van de taalkunde.

Om te beginnen trok de volgorde van het finiete werkwoord (VF) en het participium (PART) in werkwoordclusters in de bijzin de nodige aandacht. Dat type plaatsingsvariatie in tweeledige werkwoordclusters kunnen we illustreren met de volgende twee voorbeelden uit de ANS (1997:18·5·7·3-ij).

- (1) a Ik geloof dat hij het **gedaan heeft**. [PART-VF]
b Ik geloof dat hij het **heeft gedaan**. [VF-PART]

Op het eerste gezicht lijken beide plaatsingsalternatieven niet met een duidelijk verschil in betekenis of functie gepaard te gaan in de standaardtaal. Bij nader onderzoek blijkt echter de keuze voor de ene dan wel dan andere variant gestuurd te worden door uiteenlopende contextuele factoren. Zo observeerden Meeussen & Vanacker (1951:37) al heel vroeg dat de [VF-PART] volgorde de voorkeur krijgt “als er tussen onderwerp en deelwoord een ander zinsdeel komt, met sterkere nadruk dan het deelwoord”. Later corpusonderzoek (o.a. van De Schutter 1964, 1996, De Sutter 2005) heeft ook het effect van andere omringende constituenten op de volgorde in de werkwoordgroep blootgelegd. Zo blijkt de aanwezigheid van elementen achter de werkwoordcluster (in extrapositie dus) de [PART-VF] volgorde te stimuleren. De Schutter (1996) heeft die contextuele factoren geïntegreerd in een overkoepelend ritmisch plaatsingsmodel waarbij een wisselende plaatsing van het finiete werkwoord en het participium mee bijdraagt tot een ideale afwisseling van accenten in de zin.

Naast het belang van de omringende constituenten zijn in de literatuur ook vele andere factoren blootgelegd die de onderlinge volgorde van het fi-

niete werkwoord en het participium in de bijzin mede bepalen, onder meer: de categoriale status van het participium, het type hulpwerkwoord, de regionale achtergrond van de spreker en de formaliteit van de tekst. Voor een meer uitputtende bespreking van al deze factoren verwijzen we naar De Sutter (2005:5-18) en Coussé (2008:27-42). De Sutter (2005) heeft ook de significantie van al die factoren op één en hetzelfde corpus getest zodat we een uniek overzicht hebben van de gebruiksmotivaties voor volgordevariatie in tweeledige werkwoordclusters met een participium.

Naast het geschetste taalgebruiksgeoriënteerde onderzoek heeft de volgordevariatie in de werkwoordcluster ook op de nodige belangstelling mogen rekenen binnen de formele taalkunde. Hier staat de vraag centraal wat voor een syntactische structuur aan de basis ligt van beide volgordevarianten. In het vroege transformationeel-generatieve werk van Evers (1975) wordt ervan uitgegaan dat het Nederlands een soV-taal is. Die aanname heeft als consequentie dat de [PART-VF] volgorde de basisvolgorde is in het Nederlands waarvan vervolgens de [VF-PART] variant afgeleid is door middel van *Verb Raising*. Die term verwijst naar een transformatie waarbij het infinitieve werkwoord opgelicht wordt uit de syntactische structuur en rechts van het hulpwerkwoord aangehecht wordt. Het is inmiddels binnen de generatieve taalkunde gebruikelijk om de term *Verb Raising* te gebruiken voor de vorming van een werkwoordcluster in de rechterperiferie, los van de precieze formulering van de regels die tot deze werkwoordcluster aanleiding geven. In de voorbije decennia zijn er heel wat alternatieve analyses voorgesteld voor de vorming van deze werkwoordclusters. Zo beredeneert Zwart (1993) dat het Nederlands onderliggend geanalyseerd zou moeten worden als een sVO-taal, in overeenstemming met algemene theoretische ideeën van Kayne (1994) over woordvolgorde in natuurlijke taal. Deze ‘antisymmetrische’ analyse van het Nederlands leidt onder meer tot de aanname dat de werkwoordcluster [PART-VF] het resultaat is van verplaatsing van het participium naar een positie ter linkerzijde van het finiete werkwoord. Een recente discussie van dit type vinden we in *Nederlandse Taalkunde* (2008; 13:2) waarin Barbiers betoogt dat clustervorming het resultaat is van VP-intrapositie, een proces waarin verbale en niet-verbale elementen naar links worden verplaatst, terwijl Evers daarop reageert en de voordelen van een rechtswaartse verplaatsing onderstreept. Het is duidelijk dat deze kwestie – wat is de onderliggende structuur en wat voor regels zijn er nodig om de oppervlaktevolgorde af te leiden – nog zeker niet is beslist.

Het formele onderzoek beperkt zich niet tot de volgordevariatie in werkwoordclusters met een finiet werkwoord en participium maar wil ook de interne volgorde van andere tweeledige werkwoordclusters én clusters met meer dan twee werkwoorden in de structurele analyse integreren. Voor tweeledige clusters waarbij het finiete werkwoord een modaal werkwoord is en

het niet-finiete werkwoord een infinitief vinden we dezelfde twee mogelijkheden als bij de constructie met een participium, zoals blijkt uit (2).

3

- (2) a Ik geloof dat hij het niet **zeggen wil**. [INF-VF]
b Ik geloof dat hij het niet **wil zeggen**. [VF-INF]

Hoewel (1) en (2) in veel opzichten hetzelfde verschijnsel lijken te laten zien, nl. variatie in de interne volgorde van een tweeledig werkwoordcluster, zijn ze toch niet in alle opzichten hetzelfde. Het blijkt bijvoorbeeld dat het Vlaamse taalgebied een sterke voorkeur heeft voor de volgorde [PART-VF] bij (1) en voor [VF-INF] bij (2), terwijl het noorden in beide gevallen kiest voor een finiet werkwoord aan het einde van de cluster (1a en 2a). Zie voor de volgorde in werkwoordclusters in de dialecten van het Nederlands de Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten (SAND, deel II, 2008).

Het Nederlands vertoont ook aanzienlijke variatie in drieledige clusters met een participium, zoals blijkt uit de volgende voorbeelden uit de ANS (1997:18·5·7·3·iii).

- (3) a Ze denken dat hij niets **gezien kan hebben**.
b Ze denken dat hij niets **kan gezien hebben**.
c Ze denken dat hij niets **kan hebben gezien**.

Uit dit soort drieledige clusters blijkt dat de volgorde in clusters niet geheel willekeurig is aangezien de volgordes *hebben kan gezien* en *hebben gezien kan* systematisch niet voorkomen in variëteiten van het Nederlands. Een recente bespreking van de variatie in drieledige clusters, de distributie van de variatie in het Nederlandstalige gebied en de theoretische consequenties hiervan is te vinden in Barbiere & Bennis (2010). In veel formeel werk wordt de volgordevariatie in het Nederlands en de Nederlandse dialecten in verband gebracht met overeenkomstige variatie in de omringende West-Germaanse talen, zoals in Den Besten & Edmondson (1983). Een overzicht is te vinden in Wurmbrand (2006).

Ook binnen de dialectologie is heel wat aandacht gegaan naar de studie van volgordevariatie in werkwoordclusters. Het was meer bepaald in dialectologische kringen dat het fenomeen van de variabele werkwoordsvolgorde voor het eerst op de onderzoeksagenda werd geplaatst in het Nederlandse taalgebied. Het vroegste(ons bekende) artikel dat integraal gewijd was aan de Nederlandse werkwoordsvolgorde werd gepubliceerd in het eerste nummer van *Taal en Tongval* in 1949. Het is van de hand van Berend van den Berg. Hij presenteert een dialectkaart van de geografische verspreiding van de [PART-VF] vs. [VF-PART] volgorde in Vlaanderen en Nederland op basis van de teksten in Winklers Dialecticon en de verzameling van J. en L. Leopold uit de late

negentiende eeuw. Pauwels (1953) publiceert kort daarna een boek met meer actuele en gedetailleerde dialectkaarten van de werkwoordsvolgorde op basis van schriftelijke enquêtes. De kaarten geven door middel van rode en groene stippen weer in welke gebieden een voorkeur bestaat voor respectievelijk de [VF-V] volgorde dan wel de omgekeerde [V-VF] volgorde in tweeledige werkwoordclusters. Vanaf die tijd staat de volgorde [VF-V] bekend als ‘de rode volgorde’ en de volgorde [V-VF] als ‘de groene volgorde’.

Het werk van Pauwels toont aan dat er grote variatie bestaat binnen het taalgebied. Sommige gebieden vertonen een systematische voorkeur voor de [V-VF] volgorde terwijl andere gebieden bij sommige types werkwoorden een voorkeur hebben voor de ene volgorde en bij andere werkwoorden een voorkeur voor de andere. Uit de SAND (deel II, 2008, p. 14-15) blijkt dat het noorden van Nederland een groen gebied is, dat Noord-Brabant de meeste rode stippen heeft, terwijl West- en Oost-Vlaanderen groen zijn bij participia en rood bij infinitieven.

Het beeld wordt nog complexer wanneer men de volgorde in drieledige werkwoordclusters in beschouwing neemt. Stroop (1970) publiceert voor het eerst dialectkaarten met de volgordevariatie in drieledige clusters binnen Nederland. Er bestaan veel dialectologische publicaties die op dit terrein relevante informatie bieden. Een goed voorbeeld is De Schutter (1995). Ons zicht op de volgordevariatie in het Nederlandse taalgebied is tegenwoordig verrijkt met de publicatie van de SAND (2008) dat een heel hoofdstuk aan werkwoordsvolgorde wijdt. Als we het finiete werkwoord V1 noemen en het hoofdwerkwoord V3, dan treffen we de volgorde V3-V2-V1 systematisch aan in Friesland en omstreken, de volgorde V1-V2-V3 (vgl. 3c) in het midden van het taalgebied en is in Vlaanderen de volgorde afhankelijk van de aard van het hoofdwerkwoord: bij participia V3-V1-V2 (3a) (of V1-V3-V2 (3b)) en bij infinitieven V1-V2-V3 (3c).

Ook in historische teksten uit het Nederlandse taalgebied treffen we veel volgordevariatie in de werkwoordclusters aan. Van den Berg (1949) geeft al in zijn artikel aan dat men in het Middelnederlands het hulpwerkwoord zowel voor als achter het voltooid deelwoord kon aantreffen in de bijzin. Die informele observaties worden later onderbouwd door meer omvangrijke corpusstudies van het Middelnederlands en Vroegnieuw-nederlands door bijvoorbeeld De Meersman (1990) en Burringde (1993). Beide studies tonen dat het hulpwerkwoord inderdaad zowel voor als achter het infinitieve werkwoord kon voorkomen. Nadere beschouwing van hun resultaten laat echter zien dat de distributie van de werkwoordsvolgorde verschilt naargelang de regionale achtergrond van de tekst en het gebruikte infinitieve werkwoord. Beide factoren bleken ook van belang te zijn voor de woordvolgorde in moderne tweeledige werkwoordclusters. Meer bepaald komt de [VF-V] volgorde het vaakst voor in teksten uit Vlaanderen en in werkwoordclusters met een infinitief. In

de veertiende eeuw is het aandeel [vF-v] volgorde sterk teruggelopen in de studies van De Meersman (1990) en Burridge (1993) en lijkt de alternatieve [v-vF] volgorde op weg te zijn over te blijven als de enige volgordevariant. De [vF-v] volgorde blijkt zich echter te herstellen in de zestiende en zeventiende eeuw, vooral in werkwoordclusters met een infinitief. Verder zijn in de literatuur weinig gegevens beschikbaar over hoe de werkwoordsvolgorde verder evolueert na de zeventiende eeuw. Coussé (2003) onderzocht de werkwoordsvolgorde in negentiende-eeuwse teksten uit Holland waarbij bleek dat de distributie uit de zeventiende eeuw in grote lijnen bevestigd wordt.

Dit korte overzicht toont dat werkwoordsvolgorde in het Nederlands vanuit verschillende disciplines diepgaand belicht is. In dit thematische nummer worden vijf artikelen gepresenteerd die het onderzoek naar werkwoordsvolgorde in die traditie voortzetten. Vier van de vijf bijdragen werden gepresenteerd op het Taal en Tongvalcolloquium dat op vrijdag 19 november 2010 in Gent plaatsvond.

Drie artikelen hebben hun focus op de geschiedenis van de werkwoordsvolgorde. **Boonen** om te beginnen onderzoekt werkwoordsvolgorde in dertiende- en veertiende-eeuwse oorkonden. De casestudy kadert in een ruimer onderzoek van de auteur naar de verschriftelijking van het Vroegmiddelnederlands. Om te beginnen geeft Boonen een overzicht van de aanwezige volgordevariatie in haar oorkondecorpus: in een kwart van de gevallen staat de persoonsvorm vooraan in de werkwoordcluster tegenover in meer dan driekwart van de gevallen niet-initieel. Boonen stelt vast dat de geobserveerde volgordevariatie gestuurd wordt door een aantal factoren. Zo komt de volgorde met een initiële persoonsvorm bijvoorbeeld significant vaker voor in (a) de dertiende eeuw, (b) zuidelijke schrijfcentra, (c) werkwoordclusters met het finiete hulpwerkwoord *hebben* en (d) zinnen met een constituent in extrapositie. Die factoren waren al bekend uit het moderne Nederlands maar blijken in het Vroegmiddelnederlands niet steeds dezelfde uitwerking te hebben op de werkwoordsvolgorde. Die verschillen zijn bijzonder fascinerend en nodigen uit tot meer onderzoek in de toekomst. Naast dit algemene overzicht gaat Boonen dieper in op de werkwoordsvolgorde in meerledige clusters, een gebied dat tot nog toe weinig onderzocht is voor het Middelnederlands. Hierbij maakt de auteur een onderscheid tussen paratactisch opgebouwde clusters met een nevenschikt infinitief werkwoord (bv. *zal zien en horen*) en hypotactische clusters waarbij de werkwoordelijke elementen op verschillende niveaus staan en van elkaar afhankelijk zijn (bv. *zal horen lezen*). In hypotactische clusters blijkt de volgorde met een initiële persoonsvorm de voorkeur te krijgen terwijl in paratactische clusters de alternatieve volgorde domineert. Een intrigerende uitzondering hierop vormt de paratactische cluster in de adresformule *allen denghenen die dese lettren sullen sien ende horen (lesen)*. Boonen argumenteert dat deze afwijkende werkwoordsvolgorde verstaend is

in Brugse oorkonden uit de dertiende eeuw, een moment dat deze volgorde nog relatief sterk stond in de zuidelijke schrijfcentra.

6 **Versloot, Hengst en Huisman** onderzoeken dan weer een heel ander type historische teksten op werkwoordsvolgorde. Ze nemen meer bepaald de platte passages uit de kluchten van de Bredero, Tengnagel en Coster onder de loep. Op die manier willen zij een zicht krijgen op de werkwoordsvolgorde in het gesproken Amsterdams uit het begin van de zeventiende eeuw. Hun onderzoek toont dat de positie van de werkwoorden in dat platte Amsterdams relatief variabel is. Hierbij hebben werkwoordclusters met een infinitief een voorkeur voor de [VF-V] volgorde terwijl die met een voltooid deelwoord overwegend de alternatieve [V-VF] volgorde vertonen. Die distributie wijkt niet wezenlijk af van de volgordevariatie in meer formele Hollandse teksten uit de zeventiende eeuw zoals blootgelegd door Burridge (1993), Coussé (2003) en Coussé & De Sutter (dit nummer). De auteurs brengen de geobserveerde volgordevariatie in het platte Amsterdam ook in verband met de situatie in de hedendaagse dialecten. Costers werkwoordsvolgorde blijkt hierbij goed aan te sluiten bij de volgordepatronen uit het Hollands bezuiden het IJ. De werkwoordsvolgorde van Bredero en Tengnagel vertoont dan weer overeenkomsten met de huidige volgordeverdeling aan de Hollandse kust en in de Zaanstreek. In een laatste paragraaf evalueren de auteurs hun resultaten in het licht van mogelijke substraatwerking uit het Fries dat voor het gehele Hollands wordt aangenomen. De onderzochte werkwoordclusters vertonen tegen de verwachting in geen enkele Friese trekken (apart gerundium, geen IPP) maar sluiten syntactisch eerder aan bij de huidige standaardtaal.

Coussé & De Sutter geven een overzicht van de volgordevariatie in tweeledige werkwoordgroepen in teksten vanaf de tweede helft van de dertiende eeuw tot het einde van de twintigste eeuw. De resultaten tonen dat de werkwoordsvolgorde variabel is in de dertiende en veertiende eeuw – precies zoals ook door Boonen is vastgesteld. De fijne dataverdeling in tijdsperiodes van vijftientig jaar laat zien dat in de loop van de veertiende eeuw de volgordevariatie gradueel afneemt ten voordele van [V-VF] volgorde. Net als in Boonen blijkt ook hier de volgordevariatie in dertiende en veertiende eeuw gestuurd te worden door een aantal contextuele factoren. Zo geniet de [VF-V] volgorde een hogere voorkeur in (a) de tijdsdoorsneden uit de dertiende eeuw, (b) oorkonden uit Vlaamse schrijfcentra en (c) werkwoordclusters met het finiete hulpwerkwoord *hebben*. De gegevens van Coussé & De Sutter laten ook toe om de werkwoordsvolgorde verder in de tijd te volgen. In de vijftiende eeuw en het begin van de zestiende eeuw blijkt de [V-VF] volgorde te domineren in ambtelijke teksten. Vanaf het einde van de zestiende eeuw zien we de alternatieve [VF-V] volgorde geleidelijk weer in frequentie toenemen; eerst bij werkwoordclusters met een infinitief en later ook bij clusters met een voltooid deelwoord. Die ontwikkeling leidt onder meer tot de variabele distributie die

Versloot et al. vonden in het zeventiende-eeuwse Amsterdams. Tegen het einde van de twintigste eeuw heeft de [vF-v] volgorde zoveel terrein gewonnen dat het de dominante volgorde is geworden bij werkwoordclusters met een infinitief en is gaan alterneren met de [v-vF] volgorde in clusters met een voltooid deelwoord.

Het nummer bevat ook een meer theoretisch artikel over werkwoordsvolgorde. **Wurmbrand** bespreekt het verschijnsel van parasitaire participia, de situatie dat een participium verschijnt waar we eigenlijk een infinitief hadden verwacht, zoals in de Friese zin *Hy soe it dien* [PART] *wollen* [PART] *ha*, letterlijk: ‘Hij zou het **gedaan** gewild hebben’, een soort tegenpool van het Nederlands waar de infinitief zou verschijnen in plaats van een participium, als in *Hij zou het hebben willen doen* – het veel besproken IPP-effect. Het parasitaire deelwoord – dat optioneel is en dus ook als infinitief kan verschijnen en waarin de participiale morfologie betekenisloos is – komt voor in Germaanse talen als het Noors, het Duits en het Fries. Wurmbrand berekeneert dat deze verschijnselen een verantwoording moeten krijgen binnen het minimalistisch kader (Chomsky 1995) waarin de door haar voorgestelde operatie *Reverse Agree* een cruciale rol krijgt. De c-commandeerrelatie tussen het hulpwerkwoord en werkwoord is cruciaal, en de daarvan afhankelijke agreement-relatie (*Reverse Agree*) is dan ook neerwaarts gericht, terwijl dat bij de standaard agreement-relatie (*Agree*) juist andersom is. Met deze theoretische aanpassing is Wurmbrand in staat om het verschijnsel van parasitaire participia en de subtiele verschillen tussen de verschillende talen in dit opzicht te verantwoorden.

Ten slotte is er een artikel dat de werkwoordsvolgorde vanuit een taalgebruiksperspectief onderzoekt door te kijken naar de positie van het partikel in clusters met een partikelwerkwoord als *opbellen*. **Van Usen, Haeseryn en Fikkert** hebben een experiment uitgevoerd waarin ze sprekers zinnen lieten herhalen met een twee- of driedelige werkwoordcluster waarvan het hoofdwerkwoord een partikelwerkwoord is. De vraag was of sprekers een voorkeur hebben voor het bij elkaar plaatsen van partikel en werkwoord, of juist een neiging om partikel en werkwoord te scheiden door er een hulpwerkwoord tussen te plaatsen. Het was dus de vraag of het aanbieden van *op wilde bellen* vaker zou leiden tot de herhaling *wilde opbellen*, dan het aanbod *wilde opbellen* tot *op wilde bellen*, of juist omgekeerd. Uit het onderzoek komt naar voren dat taalgebruikers een voorkeur vertonen voor het bij elkaar houden van partikel en werkwoord, vooral als het gaat om driedelige werkwoordclusters. De auteurs geven als mogelijke verklaring voor deze tendens dat partikelwerkwoorden in veel opzichten idiomatische uitdrukkingen vormen waarvan de betekenis in de meeste gevallen niet compositioneel is opgebouwd en waarvan de delen dus een nauwe lexicale relatie onderhouden.

Hans Bennis. Meertens Instituut (KNAW), Joan Muyskenweg 25, Postbus 94264, 1090 GG Amsterdam, Nederland. E-mail: hans.bennis@meertens.knaw.nl. **Evie Coussé.** Göteborgs Universitet, Institutionen för språk och litteraturer. Box 200, 405 30 Göteborg, Zweden. E-mail: evie.cousse@gu.se.

Bibliografie

- ANS (1997) = Haeseryn, Walter, et al. (1997). *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Groningen, Nijhoff.
- Barbiers, Sjef (2008). Werkwoordclusters en de grammatica van de rechterperiferie. In: *Nederlandse Taalkunde* 13 (2), 160-188.
- Barbiers, Sjef & Hans Bennis (2010). De plaats van het werkwoord in zuid en noord. In: De Caluwe, Johan & Jaques van Keymeulen (reds.). *Voor Magda. Artikelen voor Magda Devos bij haar afscheid van de Universiteit Gent*. Gent, Academia Press, p. 25-42.
- Berg, Berend van den (1949). De plaats van het hulpwerkwoord in de voltooide tijden in de Nederlandse bijzin. In: *Taal en Tongval* 1, 155-165.
- Burridge, Kate (1993). *Syntactic change in Germanic. Aspects of language change in Germanic with particular reference to Middle Dutch*. Amsterdam, Benjamins.
- Chomsky, Noam (1995). *The Minimalist Program*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press.
- Coussé, Evie (2003). Volgordevariatie en herinterpretatie van de tweeledige werkwoordelijke eindgroep in de bijzin. In: *Taal en Tongval* 55, 138-156.
- Coussé, Evie (2008). *Motivaties voor volgordevariatie. Een diachrone studie van werkwoordvolgorde in het Nederlands*. Ongepubliceerd proefschrift Universiteit Gent, Gent. Online op <http://hdl.handle.net/1854/12253>.
- De Meersman, Alfons (1990). Bijzinsvolgorde in tweeledige ww-groepen. Een verkennende historische schets. In: *Taal en Tongval* themanummer 3 *Dialectsyntax*, 152-185.
- De Schutter, Georges (1964). De dubbele werkwoordgroep in het Nederlands. In: *Studia Germanica Gandensia* 6, 45-84.
- De Schutter, Georges (1995). Werkwoordvolgorde en het IPP-effect in het Nederlandse taalgebied. In: *Taal en Tongval* 47, 31-39.
- De Schutter, Georges (1996). De volgorde in tweeledige werkwoordelijke eindgroepen met voltooid deelwoord in spreek- en schrijftaal. In: *Nederlandse Taalkunde* 3, 207-220.
- De Sutter, Gert (2005). *Rood, groen, corpus! Een taalgebruiksgebaseerde analyse van woordvolgordevariatie in tweeledige werkwoordelijke eindgroepen*. Ongepubliceerd proefschrift Katholieke Universiteit Leuven. Leuven.
- Den Besten, Hans & Jerold A. Edmondson (1983). The verbal complex in Continental West Germanic. In: Abraham, Werner (red.) *On the formal syntax of the Westgermania*. Amsterdam, Benjamins, p. 155-216.

- Evers, Arnold (1975). *The transformational cycle in Dutch and German*. Proefschrift Rijksuniversiteit Utrecht.
- Evers, Arnold (2008). Vraag aan de Westgermaanse Dialectvergelijking. In: *Nederlandse Taalkunde* 13 (2), 188-193.
- Kayne, Richard S. (1994). *The Antisymmetry of Syntax*. Cambridge, Massachusetts, MIT Press.
- Meeussen, Achiel E. & Valeer F. Vanacker (1951). De dubbele werkwoordgroep. In: *De Nieuwe Taalgids* 44, 36-50.
- Pauwels, Anita (1953). *De plaats van hulpwerkwoord, verleden deelwoord en infinitief in de Nederlandse bijzin. Deel I - Tekst. Deel II - Kaarten*. Licentiaatsverhandeling Katholieke Universiteit Leuven. Leuven, Symons.
- SAND (2008) = Barbiers, Sjef, et al. (2008). *Syntactische atlas van de Nederlandse dialecten. Volume 2*. Amsterdam, Amsterdam University Press.
- Stroop, Jan (1970). Systeem in gesproken werkwoordgroepen. In: *Taal en Tongval* 22, 128-147.
- Wurmbrand, Susi (2006). Verb Clusters, Verb Raising, and Restructuring. In: Martin Everaert & Henk van Riemsdijk (red.) *The Blackwell Companion to Syntax*. Deel 5, Hoofdstuk 75, Oxford, Blackwell, p. 229-343.
- Zwart, C. Jan-Wouter (1993). *Dutch Syntax. A Minimalist Approach*. Groningen, Groningen Dissertations in Linguistics 10.

